

Jørgen Holmgaard

Karl Marx var en tysk filosof (II)

Il faut être en France enclume ou marteau¹

Voltaire

Behov

Da studenterne revolutioneredes i 1968, fandtes der i løbet af kort tid langt flere marxister blandt dem end Marx-læsere. Umiddelbart tilgængeligt på dansk var kun Villy Sørensens udvalg af Marx' ungdomsskrifter og nogle udvalg især af hans politiske skrifter fra det DKP-ske forlag Tiden. Nogle få eksemplarer af den gamle danske 1885-oversættelse af *Kapitalens* første bind kunne opstøves i antikvarier og på biblioteker. Men den hyldelange række af Marx-udgivelser - først og fremmest Rhodos-udgaven af *Kapitalen* - begyndte først at komme fra 1970.

I første omgang måtte man derfor nøjes med at referere til Det kommunistiske manifest og lignende lettilgængelige programskrifter, når sympatierne skulle tilkendegives.² For de fleste var der endnu langt til den Marx-exegese, som blev politiseringens videnskabelige blomst i første halvdel af 70'erne. På vej dertil blev brugt mange teoretikere og standpunkter, der successivt måtte forlades igen grundet højere indsigt. Drivkraften i den teoretiske udvikling var et speget samvirke af indre - logiske og tankemæssige - faktorer, af en samfundssituation, som ændrede sig, og af socialpsykologiske behov, som også gjorde det. Det er ikke så let at udrede, hvad der virkede stærkest og i hvilken rækkefølge. Men en diskret og skønsom undersøgelse af den vej til Marx, som blev betrådt i disse år, kan måske lægge lidt til den almindelige viden om, hvordan tanker - også videnskabelige - bliver til.

I studenteroprørets morgenrøde var det åbenlyst det socialpsykologiske behov for en revolutionær, samfundskritisk teori, der var det altafgørende. Det var ikke dybtgående Marx-studier, der satte

den kritisk-videnskabelige venstreorientering på dagsordenen. Så meget desto mere oplagt var det, at det var i den retning, meningerne nu måtte gå. De modeller, man i uddannelsessystemet og fra det politiske establishments side hidtil havde stillet til rådighed for interesserede, var håbløst uanvendelige for den tankemæssige og psykologiske situation, studenterne befandt sig i. 50'ernes og 60'ernes dominerende samfundstænkning i de vestlige lande var blevet grundigt spændt fast i et kompleks bestående af en asketisk, vindtør positivisme på det videnskabelige område, af koldkrigens behårde logik på det politiske område. I samfundsvidenskaberne fungerede positivismen som et effektivt disciplineringsmiddel til at kvæle selv spagfærdige forsøg på at tænke i bredere sociale sammenhæng eller i det hele taget tænke i utraditionelle kombinationer, som kunne så farlig mistvivl om det liberale vestlige samfunds fortræffelighed, for ikke at tale om dets nødvendighed. Målelige og kvantitativt dokumenterbare enkeltdata i en strikt disciplinopdelt videnskabelighed og i et strikt sektoropdelt samfundsbillede var de baner, man fik anvist at tænke i og arbejde med.

Tilsvarende lød anvisningen i humaniora på positivistisk faktindsamling af historisk eller filologisk stof. De sammenfatninger og syntetiseringer, som kunne krone det årelange indsamlingsslid, måtte i dokumenterbarhedens og sikkerhedens navn være så forsigtige, at de blev søvndyssende uinteressante. I hvert fald i forhold til den vidensinteresse, som udgik fra et almindeligt menneskeliv i 60'erne. Kun i den nykritiske læsning af de litterære enkelttekster blev subjektet aktivt, eksistentielt engageret. Nykritikken kom derfor som den første oase i ørkenen. Men da den først vandt plads på universitetet med nogle nyansættelser i de sidste par år før 68, fik den kun en kort sommer. Dens koncept kom snart til at virke atomistisk og individualistisk, og i forhold til oprørets behov for helhed og social kontekst var den et stykke finurligt, eksistentiaalistisk filigran.

Disciplinen i den positivistiske videnskabspraksis svarede på slående vis til den hidtil dominerende, "gammelkapitalistiske" psykologi. Den var rigid og asketisk, den lovede ikke lette gevinster eller umiddelbare resultater, men krævede langsigtet planlægning og udholdende slid, der måske ville blive belønnet. Det var ikke munter videnskab, men en præstations- og afkaldspræget underlæggen sig stoffet på en traditionsaccepteret måde. I takt med at den materielle og psykologiske knaphedsfornemmelse blev skyllet over af velfærdens oceaniske grænseoverskridelser, begyndte disciplinen at løsnes. Efter 68 gav lærlingene i videnskab, studenterne, endegyldigt efter for trangten til at gøre det, man hidtil ikke havde måttet: at tænke i sammenhæng og synteser, som ikke så ligetil kunne dokumenteres, at inddrage egne og andres interesser i videnskab.

Den skulle være vedkommende og social, kritisk og ikke apologetisk, til gavn for nogen og ikke en abstrakt eksercits for at efterleve Videnskabens knæsatte normer. Forskning for folket, kom det til at hedde. Flot, men lidt upræcist.

Paradigmer

Som alle andre af de vendinger, tingene tog i Europa i slutningen af 60'erne, kan man også på dette område se dem foregribet i det amerikanske længe inden da. Allerede i 50'erne begyndte en ung fysiker, siden videnskabsteoretiker, ved navn Thomas S. Kuhn energiske forsøg på at undergrave hele rationalet i den herskende positivistiske videnskabsopfattelse. Det var almindelig doktrin, at den videnskabshistoriske udvikling var kumulativ: menneskene arbejdede sig gradvis frem til en stadig mere tilbundsgående viden om naturen, og i princippet ventede den fulde sandhed et sted ude i den lineære forlængelse af den retning, som de successivt nåede erkendelser aftegnede. Forskningsuniverset var derfor i psykologisk forstand et lukket rum. Ligesom man i videnskabshistorien entydigt kunne kategorisere, hvad der havde været fejl og hvad fremskridt, følte man med stor sikkerhed at kunne afgøre, hvad der i den moderne videnskabelige situation var rigtige metoder, og hvad der var forkerte, hvad der var holdbare videnskabelige resultater, og hvad var uvidenskabelige påstande.

Kuhns anfægtelse af denne forestillingsverden gik ud på med historien i hånd at hævde, at forholdet mellem de videnskabelige teorier og virkeligheden i høj grad var konventionsbetinget, ikke et simpelt realistisk afspejlingsforhold. På ét tidspunkt dominerede i det videnskabelige miljø ét sæt af grundforestillinger, et "paradigme", på et andet tidspunkt et andet. Årsagerne til at paradigmerne skiftede gav han mærkeligt - eller karakteristisk - nok ikke noget bud på. Han holdt sig til den fænomenologiske konstatering, at to forskermiljøer kunne se vidt forskellige ting, "når de fra samme sted ser i samme retning. Begge betragter de verden, og det, de betragter, har ikke ændret sig".³ Især levendegjorde han dog den psykologiske side af paradigmeskift: de kan ikke begrundes ud fra hverken "virkeligheden" eller "teorien", men er et spørgsmål om "omvendelse".⁴ Paradigmevalget "kan kun foretages ud fra tro".⁵

Ligesom Kuhns synspunkt spidsede til i en psykologisk ende, var det socialt set et psykologisk behov i dele af den videnskabelige ungdom, hans teorier var udtryk for: behovet for at komme fri af hele det traditionelle kompleks spændende fra den gammeldags